

A. A. ULUNJAN

KOMINTERN I GEOPOLITIKA: BALKANSZKIJ RUBEZS 1919–1938

(Komintern és geopolitika: a balkáni határ 1919–1938)

Moszkva, 1997. 220 p.

Az oroszországi tudósok ez ideig a 20. század geopolitikai koncepcióit leginkább csak a fasiszta Németország külpolitikájával kapcsolatban kutathatták (amennyiben nem vesszük figyelembe azokat a munkákat, amelyek az SZKP megrendelésére és ideológiai megfontolásokból készültek, s amelyeknek a feladata az amerikai imperializmus „agresszív lényegének” leleplezése volt). Egészen az 1990-es évek elejéig szó sem lehetett a szovjet állam külpolitikáját meghatározó elképzelések kutatásáról, maga a kérdésfelvetés is tilos volt, mivel a Kreml geopolitikájának vizsgálata nemkívánatos párhuzamok felismeréséhez vezethetett volna. Artyom Ulunjan ismert történész-balkanista eredményei valóban hiánypótló ismereteket nyújtanak a Komintern és a Balkán kapcsolatrendszerére, valamint az 1920–30-as évekbeli szovjet külpolitika vonatkozásában. A szerző igen jártas a 19. század vége–20. század első harmadának külpolitikai gondolkodásában, minek következtében a kötetben bemutatott balkáni geostratégia „nem lóg a levegőben”, hanem megkapja a megfelelő helyét a korszak külpolitikai doktrínái között.

A Szovjetunió a cári Oroszországtól örökölte, hogy a Balkán prioritást élvez az ország érdekszféra-politikájában, s ez a hivatalos szovjet külpolitika egyik sarkalatos pontjává vált. Nem kevésbé jelentős helyet foglalt el a Balkán a Komintern stratégiájában. A Komintern megalakulásától kezdve a bolsevik rendszer támadó céljainak eszköze volt a nemzetközi szinten. Jellemzőek Dmitrij Manuilskij, a Komintern egyik vezető munkatársának szavai az 1920-as évek közepével kapcsolatban: „Lehetséges, hogy át kell térnünk a régi cári idők hagyományos politikájára, amikor Oroszország aktívabb politikát folytatott a Balkánon”.

A szociális, de főképpen az etnikai ellentétek fokozott konfliktusforrást jelentettek ebben a régióban, ezért a Komintern ideológiájában a Balkán mint az imperializmus „gyenge láncszeme” szerepelt, olyan területként, ahol könnyebben végre lehetne hajtani a forradalmi áttörést. Másrészt viszont a nemzeti viszályok bonyodalmakat okoztak a szomszédos országok kommunista pártjai között, megnehezítették a közös fellépést. Ez olyan tényező volt, amely lehűtötte a „világforradalom építőinek” hevületét.

A Komintern működése a Balkánon az 1920-as évek elején kifejezetten támadó jellegű volt. Amikor az Európát elöntő forradalmi hullám már lecsendesült Német- és Magyarországon, a kontinens délkeleti részein még voltak megnyilvánulásai (elég csak az 1923. szeptemberi bulgáriai felkelésre utalni). Az 1920-as évek közepére azonban kimerültek a forradalom erőforrásai, és ez egyre inkább érezhetővé vált ebben a régióban is. A Kominternnek módosítania kellett a taktikáját: a szervezet a „világforradalom vezérkarából” egyre inkább a Szovjetunió balkáni pozícióinak megerősítését szolgáló eszközzé vált. Sztálin jól felismerte a változásokat, és – saját egyeduralmának kiépítésével egy időben – immár nem forradalmi, hanem állami kategóriákban gondolkodott. Utasította a Komintern vezetőit: finomabb, leplezettebb módszerekkel képviseljék a Szovjetunió érdekeit, ne adjanak alkalmat a nyugati államoknak arra, hogy megvádolhassák a szovjetek országát, miszerint „nem a nemzetiségek felszabadításával törődik, hanem Oroszország területének kiszélesítésével”.

Fokozatosan háttérbe szorultak azok az utópikus elképzelések is, amelyek szerint „a szocialista szigetnek sohasem lesznek békés határai a burzsoá államokkal”. Az 1920-as évek végétől nemcsak a hivatalos szovjet álláspont, hanem a Komintern egyes irányzatai sem tartották szükségesnek, hogy emleghessen a szovjet történelem romantikus korszakát, és igyekeztek bizonyos mértékig elhatárolódní azoknak az éveknek a politikai gyakorlatától. Az 1920-as évek közepén Nyugaton a gazdasági helyzet stabilizálódott, a Szovjetunióban a világforradalom eszméjét „takaréklángra állították”, és alig hangoztatták a nagy gazdasági világválság kialakulásakor. A Nyugattal való katonai összecsapás elkerülhetetlenségének tézise azonban továbbra is érvényben maradt, és nem tűnt el a Komintern ideológusainak látószögéből. A végső feladat: bármilyen balkáni fegyveres konfliktust olyan polgárháborúvá kell változtatni, amely képes elvezetni a proletárdiktatúra megteremtéséhez. Mindez hatással volt a geopolitikai elképzelésekre is, továbbra is folytatták a konkrét tervek kidolgozását az egyes országok belpolitikai helyzetének destabilizációjára.

Ulunjan munkájából jól kitűnik a szovjet külpolitika kettőssége: a külügyi népbiztosság és a Komintern nemcsak kiegészítették egymást, hanem szerepeikből adódóan bizonyos ellentmondások merültek fel. A szerző hatalmas levéltári anyagot dolgozott fel és épített bele a könyvbe, valamint kitűnő clemzőkészségről tett tanúbizonyságot. Mindezek az olvasók számára érdekessé tehetik a művet.

Alekszandr Sztikalin